

SAMSUN-ASARAĞAÇ KALESİ

Şevket DÖNMEZ*

Asarağaç Fortress is located at about 10 km. east of Samsun, a 400-450 meter above the sea level, on a hill that extremely suitable for defence and reconnaissance. In the pits opened up during illegal diggings, one can see the remains of possible defensive wall and thick (1,5 – 2 m) architectural remains. On the fortress, some potsherds found and have identified as fragments form bowls, jugs and pitcher. Paint, groove and channel decoration techniques detected. By the help of the similar potsherds found at İkiştepe, fragments dated to Hellenistic Period. Moreover, some of the painted potsherds have identified as belonging to the Late Iron Age tradition, similar pieces of pottery found at Amisos (Kara Samsun) and İkiştepe. Within the Samsun Province boundaries, many Hellenistic Period settlements have known to exist. Some of those settlements located in Bafra district, such as İkiştepe, Asarkale, Martı Kale and Bengü. Even compared to the Bafra, Samsun central district region has strong Hellenistic Period existence; such as Akalan (Pteria ?) and Amisos. Amisos during Hellenistic Period developed strong economics. Asarağaç Fortress has located on a road on the east of Samsun. This road comes from Trapezus (Trabzon), Kerasus (Giresun), Kotyra (Ordu), and Themiskyra (Terme). It appears to be Asarağaç Fortress specifically built forward post - to control that road - for Amisos. Possibly in the Hellenistic Period as our knowledge and potsherds pointed out. Furthermore, Asarağaç Fortress because of its location it is possible that fortress used to control the ship traffic in Black Sea as well.

Samsun ili sınırları içinde 1998 yılında doktora çalışmalarıma yönelik olarak geliştirdiğim yüzey araştırmaları¹ sırasında saptanan² Asarağaç Kalesi³, Samsun'un yaklaşık 10 km doğusunda, Asarağaç ile Gürgenyatak köyleri arasında, deniz seviyesinden yaklaşık 400-450 m yükseklikteki savunma ve gözlemleme açısından çok uygun bir tepe üzerine inşa edilmiştir (Res. 1). Üstü yaklaşık 250 x 200 m boyutunda olan tepenin yakın yıllarda inşa edilmiş bulunan televizyon vericisi ve eklentileri nedeniyle yüzeyinin iş makineleri ile düzleştirilmiş olduğu açık bir şekilde görülmektedir (Res. 2). Bunlara ek olarak tepenin halen

* Y. Doç. Dr. Şevket Dönmez, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı.

1 Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'na desteklenmiştir. Proje No: T-369/190397.

2 Asarağaç Kalesi'nin varlığını bize bildiren ve kaleye çıkmak için traktör sağlayan Mim. Remzi Kozal'a teşekkür ederim.

3 Dönmez 2000a: 232; Dönmez 2000b, 331.

yoğun bir şekilde yasadışı kazılara sahne olduğu yeni açılmış çukurlardan anlaşılmaktadır (Res. 3 ve 4). Ayrıca, tepe çok yoğun bir bitki örtüsü altında kalmış bulunduğundan (Res. 1 ve 2), kaleye ait yüzeydeki olası mimari kalıntılar görülememektedir. Kaleye tepenin güney tarafındaki oldukça dik bir yoldan zorlukla ulaşılabilmektedir.

Tepe üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma sırasında, kuzey kesimde yasadışı kazılar sonucu açılmış çukurlarda savunma duvarı dolgusuna benzeyen, moloz taşlarla oluşturulmuş, 1.5-2 m kalınlığında mimari kalıntılar gözlemlendi. Yine aynı çukurlardan çok sayıda çanak-çömlek parçası toplandı (Res. 5).

Bu çanak-çömleğin teknik özellikleri şöyledir; Bunların ince mineral katkılı hamurları devetüyü, açık pembe, açık kiremit ve açık portakal rengindedir. Bu çanak-çömlek parçaları hamurlarının renginde ya da koyu kırmızı boya ile astarlanmış, açkılanmış ve iyi pişirilmiştir ve hepsi çarkta şekillendirilmiştir.

Asarağaç Kalesi'nde ele geçen çanak-çömlek ağız parçalarının 2 forma ait olduğu görüldü; çanaklar (Lev. 1-5) ve çömlek (Lev. 1/6). Gövde parçalarının ise büyük kısmının çömleklere (Lev. 2/1-5, 7-9), şerit dikey kulplu bir tanesinin ise bir testiye (Lev.2/6) ait olduğu düşünüldü. Çanaklar içe dönük ağız kenarlı ve derin gövdeli (Lev. 1/1), içe dönük ağız kenarlı ve sığ gövdeli (Lev. 1/2-4) ya da düz yükselen ağız kenarlı ve sığ gövdelidir (Lev.1/5). Bunlardan iki tanesi bezeklidir (Lev. 1/1,5). Çanaklardaki bezemeler dış yüzeye ve gövde üzerine uygulanmıştır. Bezekleri oluk (Lev. 1/1) veya yiv tekniğinde (Lev. 1/5) yapılmış birbirlerine koşut bantlar oluşturur. Form veren bir adet çömlek dışa açılan ağız kenarlı ve belirginleştirilmiş boyunlu olup bezemesizdir (Lev. 1/6). Gövde parçalarında ise, iki tür bezeme görülür; Birinci tür boya bezeme tekniği olup, bezemeler birbirlerine koşut olarak yerleştirilmiş kırmızı renkli boya ile yapılmış kalın bantlardan oluşur (Lev. 2/1-2). İkinci tür ise oluk tekniğinde olup, yine birbirlerine koşut olarak, ancak sık bir şekilde ve dikey bir kurguda yerleştirilmiş düz hatlardan meydana gelmiştir.

Yukarıda teknik ve tıpsel özelliklerini tanıttığımız çanak-çömleğin Helenistik Çağ'a ait olduğu açıkça görülmektedir. Samsun il sınırları içinde, özellikle İkiztepe'de ele geçmiş örnekler⁴ hem teknik yapı hem de tıpsel açıdan Asarağaç Kalesi çanak-çömleğinin benzerlerini oluştururlar. Ayrıca Geç Demir Çağı geleneğinin devamı olduğu gözlenen boya bezekli örneklerin (Lev. 2/1-2) ben-

4 Alkım/Alkım/Bilgi 1988: lev.LIV/5-12, XCVI/177-181; Bilgi 1999a: çiz.2A/1-4; Bilgi 1999b: çiz.1A/1-6; Bilgi 1999c: çiz.1A/1; Bilgi 1999d: fig.22/1-18, 23/1-11, 24/1-9, 25/1-5, 26/1-6, 27/1-14.

zerlerinin Amisos'ta (Kara Samsun)⁵ ve İkiztepe'de⁶ ele geçmiş çanak-çömlekler içinde olduğu bilinmektedir.

Samsun ili sınırları içinde en önemlisi Amisos'ta olmak üzere pek çok Helenistik Çağ yerleşiminin varlığı bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı Bafra yöresinde yer almaktadır. Yukarıda Asarağaç Kalesi ile benzerliklerine işaret ettiğimiz İkiztepe'de 1974 ve 1975 yıllarında geliştirilen kazılar sonucunda Tepe I'in doğu kesiminde, kesme taşlardan inşa edilmiş dromos ve 2 odadan oluşan anıtsal bir mezar⁷ ile bununla çağdaş bir yerleşmenin izlerine yine Tepe I'in kuzey yamacında yapılan kazılarda ele geçirilen çanak-çömlek ile bazı metal küçük buluntulardan anlaşılmıştır⁸. Ayrıca 1993 yılında Tepe III'te, Tepe I'de ortaya çıkartılan İlk Tunç Çağı mezarlığının sahiplerini aramak için başlatılan kazılar sonucunda yüzey toprağının hemen altındaki moloz birikinti içinde Orta Tunç Çağı⁹ ve Geç Demir Çağı çanak-çömlek parçaları¹⁰ ile birlikte Helenistik Çağ parçalarına da rastlanması¹¹, burada da bir Helenistik Çağ yerleşmesi olduğuna işaret etmektedir. Tepe III'te geliştirilen kazılar sonucunda ele geçirilen çanak-çömlek parçalarının ait oldukları mimari kalıntıların yoğun tarım faaliyetleri ve erozyon nedeniyle yok olduğu anlaşılmıştır¹².

Bafra yöresindeki en önemli Helenistik Çağ yerleşmesi Kızılırmak vadi-sinde, nehrin batı yakasında konumlanmış olan ve Karadeniz kıyısını iç kesimlere bağlayan söz konusu vadiyi kontrol etmek için kurulmuş olduğu anlaşılan, Kolay beldesi Asarköy yakınlarındaki Asarkale'dir¹³. Asarkale'de halen büyük bir bölümü ayakta duran, taş örgü ile oluşturulmuş savunma duvarları, payandalar ve kulelerin alt sıra taş işçiliği, bu kalenin Helenistik Çağ'da kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir¹⁴. Kalenin yer aldığı kayalığın civarında ve Kızılırmak'ın iki yakasında, Helenistik Çağ özellikleri yansıtan üçgen alınlıklı ve sütunlu fasatlı kaya mezarları¹⁵, Asarkale'nin Helenistik Çağ'da kurulmuş olabileceği görüşünü desteklemektedir.

5 Akarca 1960, 144-145.

6 Bilgi 1999d: fig.23/11.

7 Alkım/Alkım/Bilgi 1988: 85-87, lev.LXXXVIII/135-140, LXXXIX/141-146; XC/147-149; plan XIX-XX; Bilgi 1999d: fig.14-16.

8 Bilgi 1999d: 27, fig.2-4, 17-18.

9 Bilgi 1999a: çiz.3A/1-3; Bilgi 1999b: çiz.2A/1-2.

10 Bilgi 1999a: res.11, çiz.2B/5-6; Bilgi 1999b: 1B/7-12.

11 Bilgi 1999a: çiz.2A/1-4; Bilgi 1999b: çiz.1A/1-6; Bilgi 1999c: çiz.1A/1.

12 Bilgi 1999c: 200.

13 Gökoğlu 1952: 128-129; von Gall 1967: 513; Bilgi 1999d: 38, fig.31-32.

14 Bilgi 1999d: 38.

15 Gökoğlu 1952: 117-119, res.52-54; von Gall 1966: 97-98, taf.12/1-4, abb.19-21; von Gall 1967: 513; Bilgi 1999d: 38, fig.33-35.

Asarkale'nin yaklaşık 15 km kuzeyinde, yine Kızılırmak vadisinde, nehrin doğu yakasında bir başka Helenistik Çağ kalesi olan Martı Kale bulunmaktadır. Arkeoloji dünyasında pek tanınmayan ve bugünkü Doğan kaya (eski adı Martı Kale) köyü yakınında yer alan kale, Bafra ovası sulama kanallarının yapımı nedeniyle açılan geniş bir kanal yüzünden oldukça tahrip edilmiştir¹⁶.

Bunlara ek olarak şimdi Altınkaya Barajı göl alanı içinde kalmış bulunan Bengü köyü yakınında başka bir önemli Helenistik Çağ yerleşmesinin varlığı da bilinmektedir¹⁷.

Samsun Merkez ilçe yöresi de Bafra yöresi gibi güçlü bir Helenistik Çağ varlığına sahiptir. Samsun'un 18 km güneybatısında Çatmaoluk ile Kulacadağ köyleri arasında yer alan ünlü Akalan (Pteria ?)'da Geç Demir Çağı'nı izleyen bir Helenistik Çağ yerleşmesi olduğu gerek kale üzerinden gerekse kalenin doğu ve kuzeydoğusundaki tarlalardan toplanan çanak-çömlekten anlaşıldı¹⁸.

Bugün Samsun şehir merkezi içinde kalmış bulunan Amisos'ta henüz mimari kalıntıları çok güçlü bir şekilde saptanamamakla birlikte önemli bir Helenistik Çağ yerleşmesi olduğu sikkeler¹⁹, yazıtlar²⁰ ve pişmiş toprak heykelciklerden²¹ bilinmektedir. Helenistik Çağ'da güçlü bir ekonomiye ve hareketli bir ticari hayata sahip olduğu bilinen Amisos'a²² doğudan Trapezus (Trabzon), Kerasus (Giresun), Kotyra (Ordu) ve Themiskyra (Terme) üzerinden gelen sahil yolunun²³ kenarında konumlanmış Asarağaç Kalesi, büyük bir olasılıkla söz konusu bu yolu gözetlemek ve kontrol etmek amacıyla, burada ele geçen çanak-çömleğin işaret ettiği üzere bugünkü bilgilerimizin ışığı altında Helenistik Çağ'da, Amisos'un ileri bir karakolu olarak kurulmuş olabilir. Ayrıca Asarağaç Kalesi'nin Karadeniz'e çok egemen bir konumda yer alması, Karadeniz'deki gemi trafiğini de gözlemlemek için kullanılmış olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Asarağaç Kalesi'nde gelecek yıllarda yapılacak olan yüzey araştırmaları ve hatıra kazılar, bu kale hakkında çok daha fazla bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

16 Bilgi/Atasoy/Dönmez/Summerer 2002, 281.

17 Dengate 1978: 254; Bilgi 1999d: 38.

18 Dönmez 1999: 517.

19 Atasoy 1997: 87.

20 Atasoy 1997: 93.

21 Atasoy 1997: 95.

22 Atasoy 1997: 87.

23 Talbert 2000, pafta 87.

KATALOG

Levha 1/1 : Çanak ağız parçası. A. Çapı 24.3 cm, Yük. 9.1 cm, Kal. 0.7 cm. Açık kiremit rengi hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açıklı. Bezeme boya tekniğinde koyu kırmızı renkte iç ve dış yüzeylere ve yiv tekniğinde iç yüzeye uygulanmış. Çark yapımı.

Levha 1/2 : Çanak ağız parçası. A. Çapı 24.5 cm, Yük. 2.8 cm, Kal. 0.6 cm. Açık portakal rengi hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. İyi açıklı. Çark yapımı.

Levha 1/3 : Çanak ağız parçası. A. Çapı 22.4 cm, Yük. 3.6 cm, Kal. 0.5 cm. Açık pembe renk hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. İyi açıklı. Çark yapımı.

Levha 1/4 : Çanak ağız parçası. A. Çapı 17.5 cm, Yük. 3.6 cm, Kal. 0.5 cm. Açık portakal rengi hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı.

Levha 1/5 : Çanak ağız parçası. A. Çapı 12.1 cm, Yük. 4.4 cm, Kal. 0.4 cm. Açık portakal renk hamuru ince mineral katkılı. Koyu portakal renk boya astarlı. İyi pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı. Bezeme dış yüzeye yiv tekniğinde uygulanmış.

Levha 1/6 : Çömlek ağız parçası. A. Çapı 13.2 cm, Yük. 3.3 cm, Kal. 0.6 cm. Açık pembe renk hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı.

Levha 2/1 : Çömlek gövde parçası. Yük. 9.6 cm, Gen. 9.4 , Kal. 0.9 cm. Devetüyü rengi hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. Bezeme boya tekniğinde koyu kırmızı renkte olup dış yüzeye uygulanmış. İyi pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı.

Levha 2/2 : Çömlek gövde parçası. Yük. 7.5 cm, Gen. 7.3 , Kal. 0.8 cm. Devetüyü rengi hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. Bezeme boya tekniğinde koyu kırmızı renkte olup dış yüzeye uygulanmış. İyi pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı.

Levha 2/3 : Çömlek gövde parçası. Yük. 4.4 cm, Gen. 6.8 , Kal. 0.6 cm. Açık pembe renk hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. İyi açıklı. Çark yapımı. Bezeme dış yüzeye oluk tekniğinde uygulanmış.

Levha 2/4 : Çömlek gövde parçası. Yük. 4.2 cm, Gen. 4.5 , Kal. 0.6 cm. Açık pembe renk hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. İyi açıklı. Çark yapımı. Bezeme dış yüzeye oluk tekniğinde uygulanmış.

Levha 2/5 : Çömlek gövde parçası. Yük. 4.6 cm, Gen. 3.8 , Kal. 0.5 cm. Açık portakal rengi hamuru ince mineral katkılı. Koyu portakal renk boya astarlı. İyi pişmiş. Orta perdahlı. Çark yapımı. Bezeme dış yüzeye yiv tekniğinde uygulanmış.

Levha 2/6 : Testi kulp parçası. Yük. 11.5 cm, Gen. 8.6 , Kal. 3.3 cm. Devetüyü rengi hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Zayıf açıklı. Çark yapımı.

Levha 2/7 : Çömlek gövde parçası. Yük. 5.2 cm, Gen. 5.8 , Kal. 0.7 cm. Açık pembe rengi hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı renk boya astarlı. İyi pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı.

Levha 2/8 : Çömlek gövde parçası. Yük. cm. 5.1 , Gen. 4.9 cm, Kal. 0.8 cm. Açık portakal rengi hamuru ince mineral katkılı. Koyu portakal rengi boya astarlı. Orta pişmiş. Orta açıklı.

Levha 2/9 : Çömlek gövde parçası. Yük. 1.8 cm, Gen. 3.9 cm, Kal. 0.5 cm. Açık kiremit rengi hamuru ince mineral katkılı. Koyu kırmızı rengi boya astarlı. Orta pişmiş. Orta açıklı. Çark yapımı.

KAYNAKÇA

Akarca

- 1960 A. Akarca. "Helenistik Çağda Yerli Pontus Keramiği", *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 142-146

Alkım/Alkım/Bilgi

- 1988 U.B. Alkım, H. Alkım ve Ö. Bilgi. *İkiztepe I. Birinci ve İkinci Dönem Kazıları* (1974-1975). TTKY Ankara

Atasoy

- 1997 S. Atasoy. *Amisos. Antik Çağda Bir Karadeniz Kenti*. Samsun

Bilgi

- 1999a Ö. Bilgi. "Samsun-İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları. 1993 ve 1994 Dönemi Sonuçları", *Anadolu Araştırmaları XV*, İstanbul: 137-165

- 1999b Ö. Bilgi. "Samsun-İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları. 1995 Dönemi Sonuçları", *Anadolu Araştırmaları XV*, İstanbul: 167-190
- 1999c Ö. Bilgi. "Samsun-İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları. 1996 Dönemi Sonuçları ve Genel Değerlendirme", *Anadolu Araştırmaları XV*, İstanbul: 191-230
- 1999d Ö. Bilgi. "İkiztepe in the Late Iron Age", *Anatolian Studies* 49, London: 27-54

Bilgi/Atasoy/Dönmez/Summerer

- 2002 Ö. Bilgi, S. Atasoy, Ş. Dönmez ve L. Summerer. "Samsun (Amisos) Bölgesi'nin Kültürel Gelişimi Projesi ile İlgili Yüzeysel Araştırması - 2000", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı - 1*, Ankara: 279-296.

Dengate

- 1978 J.A. Dengate. "A Site Survey along the South Shore of Black Sea", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, vol I, Ankara: 245-258

Dönmez

- 1999 Ş. Dönmez. "Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzeysel Araştırması, 1997", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı - II*, Ankara: 513-536
- 2000a Ş. Dönmez. "Sinop-Samsun-Amasya İlleri 1998 Yüzeysel Araştırması", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı - 2*, Ankara: 229-244.
- 2000b Ş. Dönmez. "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzeysel Araştırması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli), Ankara: 330-334

Gökoğlu

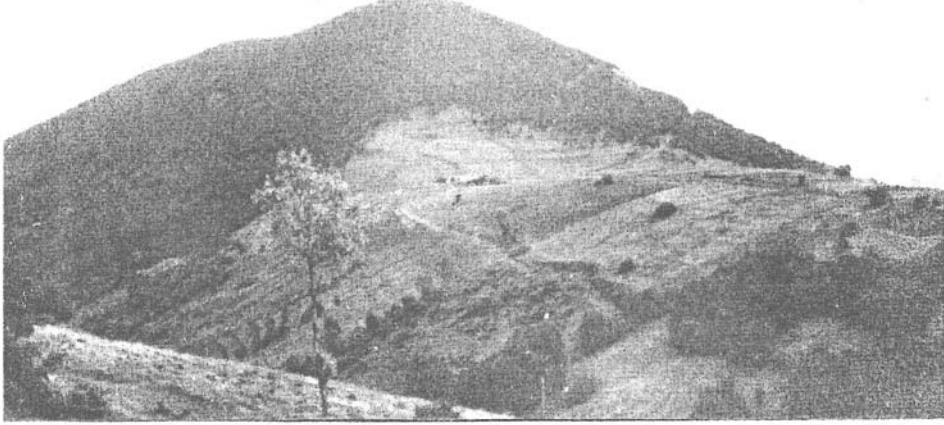
- 1952 A. Gökoğlu. Paphlagonia. Gayrimenkul Eski Eserler ve Arkeolojisi, Cilt I, Kastamonu

Talbert

- 2000 J.A. Talbert (Ed.). *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton.

von Gall

- 1966 H. von Gall. Die Paphlogonischen Felsgräber. İstanbuler Mitteilungen. Beiheft I, Tübingen.
- 1967 H. von Gall. "Zu den kleinasiatischen Treppentenneln", *Archaeologischer Anzeiger* 82, Berlin: 504-527.

Resim 1: Asarağaç Kalesi'nin bulunduğu tepenin güneybatıdan görünüşü.

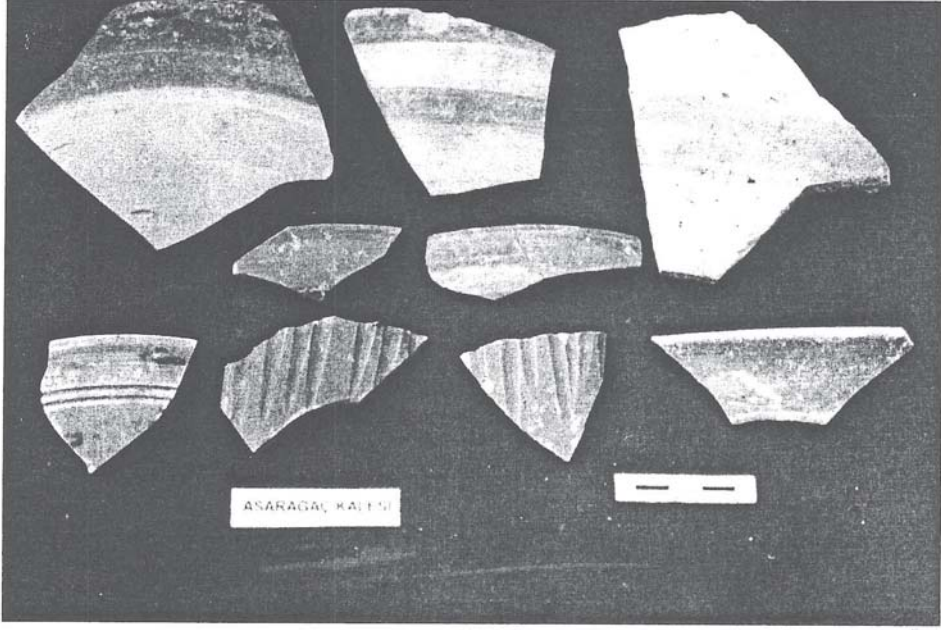
Resim 2: Asarağaç Kalesi tahrip edilerek kurulmuş televizyon vericisi ve eklentileri.

Resim 3: Asarağaç Kalesi'nde yasadışı kazılar sonucu yapılmış tahribat.

Resim 4: Asarağaç Kalesi'nde yasadışı kazılar sonucu yapılmış tahribat.

Resim 5: Asarağaç Kalesi'nden toplanan Helenistik Çağ çanak-çömlek parçaları.

Levha 1

